

DOMAGOJ GALIĆ

Sveučilište u Mostaru, Filozofski fakultet
domagoj.galic@ff.sum.ba

MATE PENAVA

Sveučilište u Zadru, Odjel za filozofiju
mpenava21@unizd.hr

ANA-MARI BOŠNJAK

Sveučilište u Mostaru, Filozofski fakultet
anamari.bosnjak@ff.sum.ba

UDK: 316.7: 316.37

316.7: 316.42

DOI: 10.47960/3029-3103.225.11.29

Prethodno priopćenje

DEKODIRANJE UMJETNE STVARNOSTI

Sažetak

Polazišna je točka rada teza Johna Searlea o društvenoj konstrukciji stvarnosti. Očigledan je primjer ove teze pojam novca, jer činjenica da određeni komadi papira (i tkanine) imaju različite vrijednosti ovisi o intersubjektivnome konsenzusu nekoga društva (vrsti društvenoga ugovora). Autori smatraju da, iako je mnoštvo stvari u današnjemu svijetu konstrukt, iz toga ne slijedi da ti konstrukti ne moraju imati racionalno utemeljenje. Postmodernom odmicanje od činjenica i pretjerano naglašavanje interpretacija doveli su do toga da trenutačno živimo u postčinjeničnome stanju. Iako činjenice i dalje postoje, u političkome i širemu društvenom životu počinju igrati sve manju ulogu. Posebno je ilustrativan primjer pokret koji Mounk (2023) naziva *sintezom identiteta*, a koji se kolokvijalno naziva *woke* pokretom. Glavni je temelj ovoga pristupa stvarnosti teza da su osjećaji pojedinca najbitniji u njegovoj interakciji sa stvarnošću te da se stvarnost treba prilagoditi pojedincu. Posljedica ovakva stava bila bi potpuna fragmentacija stvarnosti i nemogućnost komunikacije. Ako je istina samo ono što nam se sviđa, a neistina ono što nam se ne sviđa, pojmovi istine i neistine gube svaki smisao. U političkome se spektru gubitak činjenica iz vida najviše ogleda u rastu raznih populističkih opcija (i na lijevome i na desneme spektru) i u nestajanju potrebe za suradnjom. Stavovi se političkih protivnika bez promišljanja odbacuju samo jer ih je druga strana ponudila, a retorike se zaoštravaju i radikaliziraju, često na lažnim temeljima. Autori smatraju da bi izlaz iz ovakve situacije bio u rehabilitiranju činjenica kao temelja za konstruiranje stvarnosti. Time bi življena stvarnost prestala biti umjetna i postala stvarna, konsenzus izgrađen na racionalnim temeljima.

Ključne riječi: stvarnost; umjetna stvarnost; sinteza identiteta; postmodernizam; činjenice.

DECODING AN ARTIFICIAL REALITY

Abstract

The starting point of this paper is John Searle's thesis on the social construction of reality, an obvious example of this thesis being the concept of money. Namely, the fact that certain pieces of paper (and cloth) have different values depends on the intersubjective consensus of a society (a kind of a social contract). The authors believe that although many things in today's world are constructs, it does not follow that these constructs do not have to have a rational basis. The postmodern move away from facts and the overemphasis on interpretations have led to a state that we currently live in a post-factual state. Although facts still exist, they are starting to play an increasingly smaller role in political and wider social life. A particularly illustrative example is the movement that Mounk (2023) calls identity synthesis, and which is colloquially called the *woke* movement. The main foundation of this approach to reality is the thesis that the feelings of the individual are the most important thing in their interaction with reality and that reality should be adapted to the individual. The consequence of such an attitude would be the total fragmentation of reality and the impossibility of communication. If the truth is only what we like and falsity is what we do not like, the concepts of truth and falsity lose all meaning. In the political spectrum, the disappearance of facts is mostly reflected in the growth of various populist options (both on the left and on the right spectrum) and in the disappearance of the need for cooperation. The positions of political opponents are rejected without reflection just because the other party has offered them, and the rhetoric is sharpened and radicalized, often on false grounds. The authors believe that the way out of this situation would be in the rehabilitation of facts as a basis for constructing reality. In this way, the living reality would cease to be artificial and become real, a consensus built on rational foundations.

Keywords: reality; artificial reality; identity synthesis; postmodernism; facts.

1. DETEKTIRANJE POSTMODERNOGA STANJA

Tvrđnja da je društvena stvarnost konstrukcija predstavlja odmak od klasične teze metafizičkoga realizma o stvarnosti kao onome što postoji sasvim neovisno od spoznajnoga subjekta, a uloga spoznajnoga subjekta jest tu stvarnost samo razumijevati. U nekim radikalnim inačicama čak i ne postoji razlika između čovjeka kao spoznajnoga subjekta i ostalih materijalnih predmeta koji postoje u svijetu. John Searle u svojoj utjecajnoj knjizi *The Construction of Social Reality* iz 1995. godine i u drugim spisima na navedenu temu radi razliku između prirodnoga i društvenoga svijeta. Dok je za prvi nesumnjivo istina da postoji neovisno o ljudskome umu, društvena stvarnost nesumnjivo je proizvod mentalne stvarnosti.¹

¹ Usp. John Searle, *The Construction of Social Reality*, The Free Press, 1995., str. xi-xiii.

Prva odlika društvene stvarnosti, koja nas može i zbuniti, jest da postoji samo jer mi mislimo da postoji. Objektivna je činjenica da je ove godine Real Madrid osvojio Ligu prvaka, da određeni komadi papira vrijede određenu svotu novca ili da je netko građanin Republike Hrvatske. Temeljna odlika ovih činjenica jest da su one takve bez obzira na to što netko mislio o njima. No, one postoje samo zbog kolektivnoga slaganja ili priznavanja. Kako bi ovo detaljnije pojasnio, Searle uvodi razdiobu između dviju vrsta činjenica. Naime, neke su neovisne o promatraču, a neke su ovisne. One činjenice kao postojanje Sunčeva sustava, sile, fotosinteze i sl. neovisne su o promatraču, dok su činjenice koje se tiču društvene stvarnosti ovisne o promatraču. Drugim riječima, razlika je u tome što za činjenice ovisne o promatraču mora postojati spoznajni subjekt kako bi došlo do njihova nastanka i održavanja.²

No, iako je neosporna činjenica da je društvena stvarnost konstruirana, iz toga ne slijedi da ona ne treba biti konstruirana na racionalnim temeljima ili bar na slaganju većine članova te društvene skupine. Društveno konstruiranu stvarnost svakako bi mogli nazvati umjetnom u širem smislu te riječi, jer nije plod nekih prirodnih procesa nego plod čovjekova djelovanja. Iz ovoga, naravno, slijedi da ne možemo svaku vrstu umjetne stvarnosti odbaciti, nego moramo pronaći neki kriterij za razlikovanje između one umjetne stvarnosti koja je prihvatljiva (pa čak i neizbježna) i one koju treba izbjegavati. Glavni kriterij ovdje bi bila podloga nastanka neke vrste umjetne stvarnosti. Općenito su prihvatljivije umjetne stvarnosti stvorene na racionalnim temeljima od onih stvorenih na iracionalnim temeljima. Ova podjela nije uvijek točna, ali je najbolja misao vodilja za razdiobu.

No, kritikom znanstvene metode i s njom povezane racionalnosti koja se sredinom 20. stoljeća pojavljuje u više oblika, i sami pojam racionalnosti dolazi na zao glas. Tako, primjerice, Paul Feyerabend kritizira znanstvenu metodu i s njom povezanu racionalnost, govoreći da je „znanost mnogo bliža mitu nego što je to znanstvena filozofija spremna priznati“³. Znanost je po njemu „samo jedan od mnogih oblika misli koje je čovjek razvio, ne nužno i najbolji“⁴, a racionalnost je dvosmislen pojam koji nigdje nije jasno objašnjen. Tako je zamisao da postoje univerzalno valjani i obvezujući standardi znanja po Feyerabendu na isti način poslužila križarima, prosvjetiteljima ili marksistima, jer je svaki pokret oblikovao tu zamisao po vlastitim potrebama.⁵

2 Usp. John Searle, „Social ontology: some basic principles“, *Philosophy in a New Century*, Cambridge University Press, 2012., str. 27.

3 Paul Feyerabend, *Against Method: Outline of an anarchistic theory of knowledge*, Verso, 1975., str. 295.

4 *Isto*.

5 Usp. Paul Feyerabend, *Farewell to Reason*, Verso, 1987., str. 10-11.

Možemo pretpostaviti da je ova zamisao ostatak iz vremena u kojima se važnim stvarima upravljalo iz jednog središta, kralja ili ljubomornog boga, podupirući i pružajući autoritet samo jednom pogledu na svijet. A kako dalje možemo pretpostaviti, Razum i Racionalnost su moći slične vrste i okružene su istom austom kao što su bili bogovi, kraljevi, tirani i njihovi nemilosrdni zakoni. Sadržaj je ispario; preostala je aura i po njoj moći preživljavaju.⁶

Thomas Kuhn kritizira shvaćanje znanosti kao linearnoga napretka⁷, a Rorty kritizira samu ideju postojanja preegzistentne stvarnosti kojoj se sve više približavamo te umjesto toga predlaže ideju samoostvarenja kroz napredak.⁸ Kako će Rorty dalje reći, samu razdiobu između stvarnosti i privida trebalo bi odbaciti te prihvatiti razdiobu između korisnijih i manje korisnih načina govora.⁹ Opirući se pozitivističkoj ideji univerzalna napretka, Foucault će reći da društva nisu postala naprednija, nego samo uspješnija u kontroliranju svojih podanika.¹⁰ Moć je za njega duboko ugrađena u strukture društva, a ljudi se uvijek bune protiv bilo kojega oblika koji moć zauzme. Ova moć nije nešto racionalno, ne dolazi iz izbora ili odluke pojedinca. Ne radi se također o odnosu između vladara i onoga kojim se vlada, tj. o odnosu odozgo prema dolje. Naprotiv, moć dolazi odozdo, iz mnoštva točaka koje su u promjenjivim i nejednakim odnosima. Stoga neće postojati ni jedinstven otpor moći, nego se i tu radi o raznim točkama otpora koje su prisutne na raznim mjestima u mreži moći.¹¹ Jako je važno istaknuti kako iz Foucaultova odbacivanja binarnoga odnosa moći i otpora slijedi to da svaki otpor u nekome trenutku može zauzeti poziciju moći kada dovoljno ojača. Na Foucaulta se dalje nastavlja Edward Said, koji primjenjuje Foucaultovu analizu na odnos Zapada i Istoka. Naime, Said u svome djelu *Orijentalizam* tvrdi da su zapadni autori stvarali sliku Istoka kao opravdanje za kolonijalnu prevlast nad tim područjem.¹²

Kako tvrdi Yascha Mounk, upravo su Foucaultove i Saidove ideje, uz one Gayatri Chakravorty Spivak i Dericka Bella, ključne točke razvoja pokreta koji se kolokvijalno naziva *woke* pokretom, a koji on naziva *sintezom identiteta*. Ključna ideja koju je pokret sinteze identiteta (dalje SI) preuzeo od

6 Isto, str. 11.

7 Usp. Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, drugo izdanje, The University of Chicago, 1970., str. 2-3.

8 Usp. Richard Rorty, *Pragmatizam i drug eseji*, Asim Mujkić (prev.) Svjetlost, 2002., str. 15.

9 Usp. Richard Rorty, *Philosophical Papers: Truth and Progress*, sv. 3., Cambridge University Press, 1998., str. 1.

10 Usp. Michel Foucault, *Discipline & Punish: The Birth of the Prison*, Vintage Books, 1995., str. 101-102.

11 Usp. Michel Foucault, *The History of Sexuality: Volume 1: An Introduction*, Pantheon Books, 1978., str. 94-96.

12 Usp. Edward Said, *Orientalism*, Penguin Books, 1978., str. 3.

Spivak jest tzv. *strateški esencijalizam*, priznavanje da su određene društvene kategorije društvena konstrukcija, a u isto vrijeme izricanje iznimno esencijalističkih tvrdnji o zahtjevima tih skupina. Na ovo nastavlja se Bellovo odbacivanje ključnih vrijednosti pokreta za građanska prava (*Civil Rights Movement*) kao što su odbacivanje cilja rasne integracije.¹³ No, temeljni je problem ovdje što se većina navedenih autora ne bi složila s načinom na koji se njihove zamisli koriste.¹⁴ Naime, kao što je to Neurath davno primijetio, prazninu koja preostane nakon što iscrpimo dokaze i logičku argumentaciju često popuni politička agenda.¹⁵

Moderni pokret SI postao je globalni fenomen u zadnjih desetak godina, počevši od pokreta *Black Lives Matter* (BLM) koji je postao naširoko poznat 2013. godine, a posebnu pozornost zadobio je nakon slučaja smrti Georgea Floyd i velikih prosvjeda 2020. godine. Ispočetka je izraz *woke* korišten kao poziv na svijest o rasnoj nepravdi, ali se s vremenom proširio na ostale teme u okviru borbe za društvenu pravdu (*Social Justice War*), uključujući LGBTQ+, imigrantska prava, feminizam, ekološki aktivizam i slično.

U današnje vrijeme manje se koriste prije česti izrazi kao što su *Social Justice Warrior* (SJW) i *Political Corectness* (PC) iz jednostavna razloga što su postali predmet kritika, pa i ismijavanja u široj javnosti, gdje su ponajviše zadobili pejorativno značenje. Slična sudbina može se predvidjeti i SI, pogotovo ako se trend nastavi trenutačnim tempom i ne postave se neke racionalne granice. Ovo, naravno, ne znači da će takve prakse prestati, jer će zagovornici takva način javne komunikacije i dalje biti prisutni u javnoj sferi, ali se mogu očekivati neka modifikacija i orijentacija na neki problem koji prije nije bio opširno tematiziran.

Iako su razlozi nastanka SI, kao što su borba za prevladavanje nepravde i stvaranje društva jednakosti, u najvećoj mjeri plemeniti, načini na koje se pokušavaju ostvariti ovi ciljevi pokazuju se kao veoma problematični. Kao što Mounk tvrdi, nije problem to što se kod primjene SI-ja pretjeralo, problem je u tome što će SI, u najboljem mogućem scenariju, stvoriti društvo koje na temeljnoj razini krši vrijednosti kojima bi trebali težiti. Naglasak na razlike među društvenim skupinama postavlja kruto definirane skupine u borbu za resurse i priznanje, borbu unutar koje smo svi prisiljeni pristati da nas se definira po grupama u kojima smo se rodili.¹⁶

13 Usp. Yascha Mounk, *The Identity Trap: A Story of Ideas and Power in Our Time*, Penguin Books, 2023., uvod (e-knjiga).

14 Usp. *Isto*, poglavlje 4.

15 Usp. Otto Neurath, „The Lost Wanderers of Descartes and The Auxiliary Motive (On the Psychology of Decision)“, *Philosophical Papers: 1913-1946*, D. Reidel, 1983., str. 8.

16 Usp. Y. Mounk, *n. dj.*, uvod.

Mounk također navodi više razloga zbog kojih je SI-ju potrebno posvetiti pozornost. Ponajprije je bitno istaknuti da mu se nije posvetilo puno akademske pozornosti, za razliku od drugih političkih trendova, kao što je npr. desni populizam, o kojemu postoji mnoštvo literature. Nadalje, pitanja koja se postavljaju u okviru SI-ja važna su jer je izuzetno bitno kakav je intelektualni okvir za razumijevanje stvarnosti, rasvjetljava li stvari ili samo stvara zbnjenost. Treći razlog za proučavanje SI-ja pretpostavljena je kontraproduktivnost ovoga pokreta kako bi se moglo ukazati na slučajeve u kojima temeljne tvrdnje SI-ja uzrokuju stvarnu štetu. I na kraju, važno ga je proučiti jer ovaj pokret omogućuje rast desnoga populizma.¹⁷ Primijenimo li ove Mounkove tvrdnje na nedavno održane izbore u SAD-u, upravo se SI često spominje kao razlog priklanjanja Trumpu, a ne Kamali Harris. Trumpova predizborna kampanja čak je otvoreno propagirala taj stav sa sloganom: *Kamala is for they/them, President Trump is for you*.

Osim Mounka, u znanstvenoj su zajednici gotovo isključivo zastupljeni članci koji kritiziraju SI¹⁸ zbog navodne aproprijacije od bijelih ljudi ili „oružanoga djelovanja“ protivnika socijalne pravde kako bi se potkopale emancipacijske svrhe.¹⁹ Naravno, postoje izuzetci, pa se može spomenuti Susan Neiman koja kritizira SI iz perspektive političke ljevice tvrdeći da identitetske politike podrivaju lijeve ciljeve jer ističu razlike među ljudima te smatra da kulturne kategorije ne bi trebale zauzimati središnju poziciju u političkome djelovanju.²⁰ Ipak, većina radova kritika je „privilegiranih“ bijelih pojedinaca, a ne „autentična wokeizma“. S druge strane, kritika autoritarnoga karaktera SI-ja i novoga vala identitetske politike može se većinom naći u neformalnim izvorima, poput knjiga neakademske izdavača, tekstova na platformi X i u videima na YouTubeu.²¹ Ipak, vrijedno je spomenuti da se na platformama poput X-a počinju pojavljivati kritike usmjerene prema konzervativnim javnim akterima koje su slične kritici SI. Zbog toga je primjetan porast korištenja izraza *Woke right* kako bi se kritizirali određeni pripadnici „desne“ struje na političkoj sceni u SAD-u, s tim da je zanimljivo to što te kritike dolaze s desne strane političkoga spektra. Ipak, takve klasifikacije u samome su začetku i ograničene su na društvene mreže bez velike vidljivosti u javnosti.

17 Usp. Isto.

18 Vidi Benjamin Boyce, „Racist compared to what? The myth of white wokeness“, *Whiteness and Education*, 6 (2), 2021, str. 115-129.

19 Vidi Staci Zavattaro – Domonic Bearfield, „Weaponization of Wokeness: The Theater of Management and Implications for Public Administration“, *Public Administration Review*, 82 (3), 2022., str. 585-593.

20 Usp. Susan Neiman, *The Left is not Woke*, Polity Press, 2023., str. 56.

21 Usp. Devina Ayona, „A Preliminary Overview of “Wokeism”: Three Major Issues for IR Research“, *IR-UI Commentaries*, 4(6), 2023, str. 2.

Ipak, treba uzeti u obzir da je strastvena rasprava o značenju SI-ja i javnim politikama vezanima za ovaj koncept nekada bila isključivo domaća tema u SAD-u, ali je počela prodirati u druge zemlje i odmah je postala izvor zabrinutosti. Treba istaknuti da međunarodni pokret SI izvan SAD-a nije dovoljno dobro znanstveno proučen. Općenito, ako se on spominje u akademskim tekstovima, obično se spominje usputno i bez sustavnijega pokušaja da se sustavno definira, osim navođenja njegova značenja, iako je brojna akademska literatura koja raspravlja o aktivizmu, društvenoj pravdi, identitetskoj politici, kulturnim ratovima, lijevom totalitarizmu, političkoj korektnosti i kulturi otkazivanja, a to su ključne riječi koje se obično povezuju s SI-jom.²² Spomenut ćemo nekoliko država kako bi dobili sliku odnosa prema pokretu SI u svijetu. Zanimljivo je da u susjednoj Latinskoj Americi pokret SI ne samo da nije zaživio nego se smatra i neprirodnim proizvodom iz SAD-a koji nema poveznice s društvima u Južnoj Americi.

U Čileu izraz *cancel* ili biti otkazan postoji i koristi se uglavnom među mlađim ljudima koji, na primjer, kažu: „Otkazu me zbog ovog što sam rekao/la“. Umjesto izraza *woke* u Čileu ljudi koriste ideju „dekonstruiranja“, kao „mora se dekonstruirati“. Što se tiče tema kao što su *woke* kapitalizam i politika identiteta, Maria Montt Strabucchi smatra da su to još uvijek marginalne teme kojima se bave uglavnom akademski krugovi. U Meksiku, prema Jaimeu Ortegi, profesoru političkih znanosti na Universidad Autónoma Metropolitana, izraz *woke* koristi se na pogrdan način kao sinonim za „političku korektnost“. Zbog toga, dodaje, nitko se ne definira kao *woke*; *woke* je uvijek onaj drugi. Izraz se koristi i za pogrdno opisivanje onih koji teže raspravljati o temama koje, prema Orteginu mišljenju, trebaju biti puno relevantnije u SAD-u nego u Meksiku, kao što su rodne studije i slično. Druga nijansa toga pojma odnosi se na to da netko tko je *woke* obično brine o korištenju inkluzivnoga jezika i čak opominje „nepismene seljake“ zbog nepravilna korištenja jezika. Ortega dodaje da je u Meksiku profil pripadnika *woke* pokreta takav da je vrlo progresivna osoba (često članovi akademske zajednice iz humanističkih znanosti) koja si može priuštiti puno putovanja i smatra sebe kozmopolitskom, ekološkom i/ili feminističkom. Također, to je osoba koja se osjeća moralno superiornom u odnosu na druge i opominje ih zbog toga što nisu kao ona. Prema Orteginim definicijama čini se da se pojam *woke* u Meksiku negativno doživljava kao snobizam te stran i nametnut kulturni proizvod koji nije u skladu s meksičkom stvarnošću.²³

22 Usp. D. Ayona, *n. dj.*, str. 2.

23 Usp. Ignacio López-Calvo, „The Afterlives of Wokeness and the Limits of Epistemic Colonialism“, *Meridian: The Newsletter of the Global Studies Center*, 1(4), 2023., str. 6-7.

Što se tiče prijema tih pojmova u Peruu, Rodrigo P. Campos objašnjava da se u Peruu također umjesto *woke*, najčešće koristi riječ „dekonstruiran“. Bitnije je naglasiti da se pojam „kulturalna apropijacija“ uglavnom koristi ironično, čak i u progresivnim krugovima, kako bi se ismijavali ljudi opsjednuti „otkazivanjem“ drugih. Bit je da u tim državama postoje stvarni problemi, poput značajne ranjive populacija koja se ne osjeća dijelom zemlje jer ih vlada dosljedno ignorira. Zabrinuti su za preživljavanje, boje se da ne umru od lako izlječivih bolesti, brinu se zbog rudarstva ili uzgoja koke i zbog toga što im djeca umiru od kontaminirane vode. Za njih su politika identiteta, uključujući diskurs o seksualnim manjinama, reproduktivnim pravima, feminizmu, istospolnim brakovima sekundarne stvari rezervirane za snobove u akademskim krugovima.²⁴

Naravno, *woke* pokret nije problematično pitanje samo u siromašnijim područjima svijeta. Primjerice, premijer Singapura Lee Hsien Loong u intervjuu 2024. godine kritizirao je „zapadnu woke kulturu“ tvrdeći da ona podriva društvenu solidarnost. Istaknuo je da na Zapadu postoji pokret koji se zove *woke*, što podrazumijeva da ste vrlo osjetljivi na probleme drugih ljudi. To vodi vrlo ekstremnim stavovima i društvenim normama, osobito u nekim akademskim institucijama, sveučilištima. Spomenuo je pojmove poput stvaranja sigurnih prostora, poštovanja preferiranih zamjenica i davanja upozorenja prije potencijalno uvredljivih izjava. Zaključio je da ovaj pokret ima negativne nuspojave jer ljudi postaju preosjetljivi kada drugi nešto kažu s manjkom poštovanja koje vi ili vaša podgrupa smatrate da imate pravo zahtijevati.²⁵

U Velikoj Britaniji 2023. godine provedeno je istraživanje u suradnji IP-SOS-a, The Policy Instituta i King's Collegea iz Londona o SI-ju, kulturnome ratu i podjelama u britanskome društvu. Istraživanje je pokazalo da je svjesnost javnosti o SI-ju porasla zadnjih godina, pa je 74 % čulo o SI-ju, a 71 % o kulturnome ratu. Broj novinskih članaka koji spominju „kulturni rat“ narastao je na 2224 u 2022. godini u odnosu na 1869 u 2021. godini. Ono što je zanimljivo jest da je 42 % javnosti izjavilo da bi smatrali uvredom ako bi ih netko nazvao *woke*, što je porast od 18 % u odnosu na 2020. godinu. Od 2020. godine stabilno raste uvjerenje da je *woke* pejorativan pojam.²⁶

24 Usp. Isto.

25 Usp. Michael A. Moore, „Outgoing Singapore prime minister slams ‘wokeness’ as ‘burdensome’ lifestyle“, *Washington Examiner*, 13. V. 2024., <https://www.washingtonexaminer.com/news/world/3001767/singapore-prime-minister-slams-wokeness-burdensome-lifestyle/>, (9. X. 2024.).

26 Vidi Bobby Duffy i dr., *Woke vs anti-woke? Culture war divisions and politics*, Policy Institute at King's College, 2023.

U Francuskoj je odbacivanje SI-ja doseglo takvu razinu da je francuski ministar obrazovanja osnovao *think tank* zadužen za borbu protiv „wokeizma uvezenog iz SAD-a“. Predsjednik Emmanuel Macron požalio se da je „Francuska (napustila) intelektualnu raspravu ideologizirajući je, ponekad popuštajući anglosaksonskim tradicijama temeljenim na drugačijoj povijesti“ te je primijetio da su „određene društvene teorije potpuno uvezene iz SAD-a, sa svojim problemima, koje cijenim (...) ali koje se samo pridodaju našima“²⁷. Ironično, dvije godine kasnije Macron je imenovao Papa Ndiaye, profesora senegalskoga podrijetla koji je studirao u SAD-u i specijalist je za pitanja manjina, za novoga ministra obrazovanja Francuske. No, Ndiaye se distancirao od SI-ja uz objašnjenje da ne odobrava „moralizatorski ili sektaški diskurs“.²⁸ Ovi podatci govore u prilog tezi da je pokret SI bio pretjerano istican u medijima i prema široj javnosti te da se može očekivati da će taj fenomen gubiti na važnosti.

Uglavnom, većina publikacija o SI-ju još je uvijek ograničena na SAD, što je razumljivo s obzirom na povijesno podrijetlo riječi. Ipak, kao što sugeriraju navedeni primjeri, riječ je postala poznata i korištena i u drugim dijelovima svijeta, ali sve više kao pogrdna riječ za „razmaženost“ privilegiranih liberala, pri čemu se *wokeizam* dominantno opisuje kao američki kulturni uvoz i spominje se njezin „epistemički imperijalizam i kulturni kolonijalizam“²⁹. U svakome slučaju može se argumentirati da je fenomen SI teško prihvatljiv za društva i države izvan sfere „Zapada“, bile one liberalne demokracije ili ne.

2. POSLJEDICE NA INDIVIDUALNOJ RAZINI

SI nas suočava s posljedicama koje utječu na pojedince i onima koje utječu na društvo u cjelini. Dvije temeljne posljedice na individualnoj razini svakako bi bile zloporaba kulture otkazivanja te pojma političke korektnosti. Iako su oba ova pojma u svojoj srži legitimni i poželjni alati demokratskoga društva, neki njihovi aspekti takvi su da ih se može pretvoriti u opasno oružje za manipulaciju.

Može se pronaći više definicija kulture otkazivanja. Tako Jonathan Rauch predlaže razlikovanje između otkazivanja i kritiziranja. Dok je cilj kritike uvijek rasprava i pronalaženje greške, cilj je otkazivanja stigmatizacija razgovora i kažnjavanje onoga koji je pogriješio. Kod kritike nam je stalo jesu li naše tvrdnje istinite, a u otkazivanju nam je stalo jedino do toga

27 D. Ayona, *n. dj.*, str. 2.

28 Clea Caulcutt, „French education minister’s anti-woke mission“, *Politico*, 19. X. 2021., <https://www.politico.eu/article/macron-education-minister-jean-michel-blanquer-anti-woke/>, (8. X. 2024.).

29 Usp. I. López-Calvo, *n. dj.*, str. 6-7.

kakav će učinak proizvesti. Kritika uvijek naglašava raznolikost perspektiva, a otkazivanje nameće konformizam i prihvatanje jedne perspektive. Nadalje, kritika je zamjena za društvenu kaznu, dok je otkazivanje jedna vrsta društvene kazne. I konačno, kritika po Rauchu pokušava učiti i pronaći nova znanja, a otkazivanje pokušava manipulirati postojećim informacijama.³⁰ Greg Lukianoff i Rikki Schlott navode izjavu Christine Hoff Sommer kako je kod kulture otkazivanja riječ o slučajevima gdje se pojedinci suočavaju s apsurdno teškim posljedicama za relativno male propuste, ako je uopće riječ o propustima. Također nude vlastitu definiciju kulture otkazivanja, nazivajući je raznim vrstama kažnjavanja (otkazima, ukidanjima angažmana itd.) zbog govora koji je zaštićen pravom na slobodu govora te klimom straha i konformizma koji su zavlitali zbog ovih kažnjavanja. Općenito je riječ o jeftinim taktikama koje se oslanjaju na *ad hominem* napade, odbacivanja stavova ideoloških protivnika bez pobijanja njihovih argumenata, u isto vrijeme zastrašujući bilo koga tko bi htio ponuditi sličan argument.

Nadalje tvrde da se kultura otkazivanja pojavila kada su društveni mediji omogućili skoro trenutčno stvaranje bijesnih rulja. Na „ljevici“ se uglavnom javljala u akademskim krugovima te se širila na šire društvo kroz stranice kao što je *Tumblr*. Na „desnici“ se kultura otkazivanja uglavnom manifestirala kroz tradicionalne medije, njima naklonjene medije i platformu *4Chan*, a dijelom je nastala zbog dominacije ljevice u obrazovnim i kulturnim ustanovama.³¹

S druge strane, Ernest Owens smatra da je ovaj fenomen prisutan kroz čitavu povijest civilizacije, gdje su ljudi odbacivali druge osobe, događaje i trendove koje su smatrali neprihvatljivima. Owens navodi kako je fraza, u obliku u kojemu je se danas koristi, prvi put upotrijebljena u prosincu 2014. godine, a otada je imala intenzivnu primjenu.³² No, po samim naslovima poglavlja navedene knjige možemo vidjeti da je Owens u svojoj analizi pristran, jer po njegovu shvaćanju politička ljevica koristi kulturu otkazivanja kako bi proširila prava i slobode za veći broj ljudi, dok je politička desnica koristi kako bi zadržala moć i spriječila druge da dođu na položaje moći.³³ Ako prihvatimo ovu matricu, iz nje bi slijedilo da politička ljevica nikada ne koristi kulturu otkazivanja na neprikladan način, dok je kod političke desnice to uvijek slučaj, što je sasvim zasigurno neisti-

30 Usp. Jonathan Rauch, *The Constitution of Knowledge: A Defense of Truth*, Brookings Institution Press, 2021., str. 218.

31 Usp. Greg Lukianoff – Rikki Schlott, *The Cancellation of the American Mind: Cancel Culture Undermines Trust and Threatens Us All – But There Is a Solution*, Simon & Schuster, 2023., prvi dio. (e-knjiga).

32 Usp. Ernest Owens, *The Case For Cancel Culture: How This Democratic Tool Works to Liberate Us All*, St. Martin's Press, uvod (e-knjiga).

33 Usp. *Isto*, poglavlje 3 i 4.

na, a ovu ćemo tvrdnju i oprimjeriti. Glavni problem koji susrećemo kod upotrebe ovoga pojma jest nedostatak racionalna mehanizma na temelju kojega bi se moglo prosuditi je li nekomu nanesena šteta zbog opravdanih razloga ili se radi o iracionalnom zahtjevima jedne ili više skupina koji nemaju (ili ne bi smjeli imati) utemeljenje u stvarnosti. Nitko se zasigurno neće protiviti ako se dokazanoga pedofila spriječi u tome da nastavi uspješnu karijeru, no kada se nekoga želi spriječiti u daljnjemu djelovanju jer se stavovi te osobe protive stavovima nekoga drugog, dolazimo do problema. Iako će zagovornici SI-ja često reći da je sloboda govora samo farsa iza koje se krije opravdanje govora mržnje, sloboda govora jedan je od temelja demokratskoga društva, a na temelju sadržaja nečijega govora procjenjuje se kakvi bi daljnji postupci društva prema toj osobi trebali biti.

Ovdje vrijedi spomenuti dva primjera, iako ih se u literaturi može pronaći mnoštvo. Prvi je onaj Erike López Prater, profesorice na sveučilištu Hamlin, koja je izgubila posao profesorice povijesti umjetnosti jer je studentima pokazala sliku osnivača islama, Muhameda. Naime, riječ je o slici na kojoj Muhamedu melek Džubrail (anđeo Gabrijel) otkriva tajne vjere. Sliku je naručio muslimanski vladar u 14. stoljeću, a naslikao ju je musliman. Kako je profesorica znala da je u nekim inačicama islama svetogrđe pokazivanje slika, upozorila je na sliku u silabusu na početku predavanja na kojemu će je pokazati te, prije nego što će je pokazati, ponudila je svima kojima prikazivanje slike nije prihvatljivo napuštanje predavaonice. Iako se na samome predavanju nitko nije žalio, nedugo nakon završetka predavanja počele su žalbe studenata, koje su rezultirale otkazivanjem suradnje navedenoj profesorici.³⁴

Drugi slučaj je onaj Kathleen Stock, filozofkinje koja je dala otkaz na Sveučilištu Sussex zbog pritisaka studenata okupljenih u neformalnu udrugu za zaštitu prava transrodnih osoba kojima se nisu sviđali njezini stavovi o rodnoj problematici. Glavni argumenti protiv Stock bili su njezino članstvo u *LGB Alliance* te potpisivanje *Deklaracije o pravima žena na temelju spola* (*Declaration on Women's Sex-Based Rights*). Autori ne žele prejudicirati stranu u ovoj raspravi nego istaknuti da je sveučilišna profesorica bila prisiljena napustiti radno mjesto jer se nije osjećala sigurno zbog stalnih prijetnji koje su nastale kao posljedica izricanja stavova. Što se tiče prije navedenoga Owensova kriterija, Stock je istaknuta ljevičarka koja je doživjela napade s ljevice, što svakako ne ulazi u širenje sloboda i prava pojedinaca.

Druga opasnost kod primjene kulture otkazivanja jest ona koja je usmjerena povijesno, gdje se mnoge povijesne ličnosti želi diskreditirati na temelju stavova koje su zastupali ili postupaka, a koji se danas smatraju

34 Usp. G. Lukianoff – R. Schlott, *n. dj.*, studija slučaja, sveučilište Hamlin.

neprihvatljivima. Ovdje svakako vrijedi istaknuti inicijative za *otkazivanje* Georgea Washingtona i drugih uglednih ličnosti iz povijesti. Ovakvu pristupu nedostaje hermeneutička dimenzija jer se povijesne ličnosti uvijek mora promatrati prema standardima njihova vremena, a ne prema standardima koji trenutačno vrijede. Moralni napredak jest napredak u istoj mjeri u kojoj je to tehnološki napredak. Zbog toga je u istoj mjeri neopravdano povijesne ličnosti okrivljavati za postupke koji su bili uobičajeni u njihovo vrijeme (posjedovanje robova), kao što bi bilo neopravdano tvrditi da su ljudi iz 18. stoljeća zaostali jer ne znaju voziti automobil ili koristiti telefon.

Osim već spomenutoga fenomena *Cancel culture* koji označava „otkazivanje“ javne osobe ili tvrtke zbog izjava ili postupaka koji su neformalno proglašeni neprihvatljivim od strane *woke* pokreta, čime se guši sloboda govora, u mnogim slučajevima dovodi do autocenzure i ponekad do potpune cenzure, posebno u akademskim i kulturnim krugovima. Također se javna rasprava pod utjecajem *wokeizma* usredotočuje na identitetsku politiku, što dovodi do otuđivanja i marginaliziranja dijela stanovništva koji se ne smatra dijelom skupine koju ovaj pokret štiti. Na taj način ukorjenjuje se mišljenje da je *woke* ideologija autoritarna, nepravedna i agresivna.

Kako bi se shvatio otpor prema *wokeizmu*, bitno je ukazati na pretjeranu zastupljenost fenomena u javnoj sferi, što je vjerojatno i dovelo do zasićenja šire populacije. U akademskim radovima porastao je broj spominjanja pojmova predrasude, rasizam, transfobija i slično. Na vrhuncu pokreta BLM 2020. godine antirasističke liste za čitanje i zbirke široko su se dijelile na društvenim mrežama kao dio plemenitih napora za iskazivanje iskrene zabrinutosti u vezi s rješavanjem rasizma.³⁵ Na koncu, najvažniji masovni mediji u SAD-u počeli su više naglašavati teme povezane s *woke* pokretom, uključujući povećan broj spominjanja pojmova rasizma, seksizma, homofobije. Uglavnom, *woke* pokret je početkom desetljeća u velikoj mjeri preplavio ne samo filmsku, glazbenu i medijsku industriju nego i sport i povezana događanja. Primjerice, u doigravanju za košarkaškoga prvaka NBA velik broj igrača nosio je izraze povezane s *woke* pokretom umjesto svoga prezimena. Na dresovima su umjesto prezimena igrača pisali izrazi poput: *Black Lives Matter*, *Say Their Names*, *Vote, I Can't Breathe*, *Justice*, *Peace*, *Equality*, *Freedom*, *Enough* i slični izrazi. Takva praksa bila je općeprihvaćena, pa je čak 300 od 350 igrača prihvatilo na dresovima ispisati te pojmove umjesto vlastitoga imena. To dovoljno govori o masovnome utjecaju *woke* pokreta 2020. godine.

35 Usp. Francesca Sobande – Akane Kanai – Natasha Zeng, „The hypervisibility and discourses of ‘wokeness’ in digital culture“, *Media, Culture & Society*, 44(8), 2022., str. 1584.

No, u jednome dijelu populacije *woke* je postao pogrdan, uvredljiv izraz za „politički liberalan“ ili „lijevo“ nastrojen u pitanjima rasne i socijalne pravde na način koji se smatra nerazumnim ili ekstremnim³⁶, a s obzirom na to da je pokret prihvatljiv ljevici u SAD-u, vrlo lako dođe se do optužbi da je to zapravo agenda i aktivističko krilo Demokratske stranke. Toj tvrdnji u prilog ide činjenica da je Kamala Harris, kandidatkinja za predsjednicu SAD-a, u razgovoru za medije rekla kako oni, misleći na američke konzervativnije aktere, žele učiniti s DEI (*Diversity, Equity, Inclusion*)³⁷ ono što su, nažalost, uspješno učinili sa *wokeizmom*. DEI je zapravo projekt u kojemu se poduzimaju napor da se poveća zastupljenost raznih manjinskih skupina te smanje nejednakosti, obično u tvrtkama i na sveučilištima. Drugim riječima, to je pokret sličan *wokeizmu* u smislu borbe za jednakopravnost obespravljenih skupina. Ovim riječima kandidatkinja Demokratske stranke praktički je priznala neuspjeh *wokeizma*, ali i privrženost Demokratske stranke toj agendi, što automatski tu agendu čini spornom za glasače Republikanske stranke.

Nakon uvjerljive i, za pobornike *woke* pokreta, šokantne pobjede Donalda Trumpa na izborima za predsjednika SAD-a istaknuto je bilo slavlje zbog poraza *woke* ideologije od strane konzervativnih političkih i medijskih aktera. Naravno da postoji više kompleksnih razloga za pobjedu Republikanske stranke, no indikativno je koliko se zapravo *wokeizam* smatrao odgovornim i prozivao za rezultate izbore. Postalo je vrlo očito da se *woke* pokret poistovjećuje s Demokratskom strankom i lijevom političkom ideologijom, kao što je očigledno da je *wokeizam* bio motivacija biračima da odbace Demokratsku stranku i njezinu kandidatkinju Kamalu Harris. Postoji mogućnost da su izbori 2024. godine zapravo označili kraj agresivne promocije *woke* ideologije u SAD-u, a time i kraj prodora *wokeizma* u ostale dijelove svijeta.

3. POSLJEDICE NA DRUŠTVENOJ I POLITIČKOJ RAZINI

U ovome dijelu rada cilj je istaknuti posljedice SI-ja na društvene i političke prilike i očito je da su u zapadnim zemljama te posljedice, makar i neizravno, najvidljivije. Pored ranije spomenutih posljedica na individualnoj razini može se argumentirati da su dvije, inače povezane, posljedice SI-ja najbitnije za cjelovitu sliku politike i društva. Prva je produbljivanje društvene polarizacije. Bez obzira na to što se pokret SI deklarativno zalaže za društvenu pravdu i jednakost, usredotočenost na određene identitetske skupine polarizira društvo samim time što se ljude kategorizira prema spolnim, rasnim i drugim kolektivnim karakteristikama. *Mainstre-*

36 D: Ayona, *n. dj.*, str. 2.

37 U prijevodu „raznolikost, jednakost, uključivost“.

am mediji preuzeli su ulogu pokrovitelja SI. ja u SAD-u, pri čemu su konstantno promovirali pokret, ali i u potpunosti zauzeli poziciju branitelja i apologeta Demokratske stranke.

Zbog toga ne čudi da je istraživanje Gallup agencije 2023. godine pokazalo toliko nisku razinu povjerenja u medije da velik broj ispitanika vjeruje u postojanje namjere obmane javnosti. Naime, oko 50 % ispitanika iskazalo je uvjerenje da tradicionalni masovni mediji u SAD-u namjerno obmanjuju javnost, a manje od četvrtine njih iskazalo je povjerenje u medije. To pokazuje dubinu nepovjerenja i negativnih osjećaja koji nadilaze temelje i procese kreiranja javnoga mišljenja, što je glavni cilj masovnih medija. Za usporedbu, prema anketi provedenoj 1976. godine velika većina građana potpuno je ili prilično vjerovala medijskim izvještajima, a samo zanemariv postotak ispitanika nije imao povjerenja u medije.³⁸ Danas je situacija gotovo suprotna, anketa iz 2023. godine pokazala je da manje od trećine ispitanika vjeruje medijima u određenoj mjeri, dok je 39 % njih tvrdilo da ne vjeruje nikako onomu što prenose mediji. Pritom treba naglasiti da je povjerenje glasača Demokratske stranke prema medijima i dalje na solidnim razinama (oko 58 %), ali samo oko desetine glasača Republikanske stranke ima barem neku razinu povjerenja u medijske izvještaje.³⁹ Navedeni su rezultati porazni za uredničku politiku masovnih medija u SAD-u te pokazuju zašto su i neučinkoviti u pokušajima oblikovanja javnoga mišljenja u vrijeme izbornih procesa.

Sve to dovodi do polarizacije društva koja je očigledna u SAD-u. Došlo je do svojevrsne križaljke nepovjerenja. Smanjeno je povjerenje između političkih stranaka, prema medijima, prema političkim akterima, a na koncu dogodila se i polarizacija među općom populacijom. Jedan je primjer istraživanje koje je pokazalo da je u SAD-u 2016. godine među registriranim glasačima 9 % parova politički mješovito, što znači da ne dijele istu stranačku identifikaciju. Dok je 2020. godine samo 3,6 % brakova sklopljeno između pripadnika Demokratske stranke i pripadnika Republikanske stranke. Za usporedbu Gallup je 1958. godine postavljao pitanje: „Da imate kćer u dobi za udaju, biste li radije da se uda za demokrata ili republikanca, ako su sve ostale okolnosti jednake?“ U sklopu toga istraživanja 18 % Amerikanaca reklo je da bi radije da im se kći uda za demokrata, 10 % za republikanca, a većini je bilo svejedno. Navedeni rezultati posebno su indikativni kada se uzme u obzir da se 2016. godine 28 % ispitanika izjasnilo da bi htjeli da im se dijete uda za demokrata, a 27 % za republi-

38 Usp. *Gallup News*, 6. VII. 2023., <https://news.gallup.com/poll/508169/historically-low-faith-institutions-continues.aspx>, (5. X. 2024).

39 Usp. „Americans trust in media plummets to historic low“, *Axios*, 24. X. 2023., <https://www.axios.com/2023/10/24/americans-trust-in-media-plummets-to-historic-low-poll>, (14. X. 2024.).

kanca, s tim da se smanjio broj ispitanika kojima stranačka identifikacija nije bitna. Sve u svemu, sve je izraženija polarizacija društva u SAD-u, a jedan je od čimbenika agresivno promoviranje *woke* pokreta.⁴⁰

Druga posljedica odnosi se na rast nepovjerenja u institucije koje prihvaćaju i propagiraju taj *modus operandi*. Prvenstveno se to odnosi na masovne medije i političke institucije, no problem je u tome što se na koncu to nepovjerenje odrazi čak i na međuljudske odnose. Francis Fukuyama upozoravao je na to da identitetske politike dovode do smanjenja vidljivosti zajedničkih vrijednosti i normi te, posljedično, dovode do smanjivanja političke stabilnosti i kohezije⁴¹, a samim tim i međusobnoga povjerenja. Povjerenje javnosti u institucije vratilo se na rekordno niske razine nakon skromnoga porasta 2020. godine. Prema istraživanjima iz 2023. godine manje od 20 % Amerikanaca vjeruje vladi u Washingtonu da radi ispravno „gotovo uvijek“ ili „većinu vremena“, što je među najnižim mjerama povjerenja u 70 godina istraživanja.⁴² Kada se prvi put provodila anketa o političkome povjerenju 1958. godine, dvije trećine ispitanika u SAD-u izjasnile su se da imaju povjerenje u rad vlade. Povjerenje javnosti doseglo je najvišu razinu u 30 godina nedugo nakon terorističkih napada 11. rujna 2001. godine, a zadnje istraživanje iz 2023. godine pokazalo je da oko četvrtine demokrata vjeruje saveznoj vladi, u usporedbi s 8 % republikanaca. Naravno da su porast nepovjerenja i polarizacija rezultat mnogobrojnih kompleksnih procesa. Može se argumentirati da jedan dio tenzija uzrokuje snažno zagovaranje *wokeizma* jedne političke opcije i njezinih podupiratelja u medijskome svijetu.

U Hrvatskoj se nepovjerenje očituje u tome što po istraživanju Cro Barometra u zadnje tri godine Hrvatska za više od pola ispitanika ide u krivome smjeru, a u nekim mjesecima i za više od 3/4 stanovnika. Očigledno nepovjerenje prema smjeru u kojemu država ide i trenutačnoj vlasti moglo se vidjeti u predizbornoj kampanji za posljednje parlamentarne izbore. Naime, čitava opozicija toliko je željela da vladajući siđu s vlasti da je zdušno prihvatila ideju Zorana Milanovića kao glavne oporbene figure, bez obzira na to što je jako brzo postalo jasno da se tu radi o kršenju *Ustava Republike Hrvatske* i u potpunosti zanemarišći činjenicu da se taj isti Zoran Milanović povukao iz aktivne politike nakon dvaju izbornih poraza. No, zagovaravši micanje vladajućih pod svaku cijenu, lansirana je

40 Usp. „Marriages Between Democrats and Republicans Are Extremely Rare“, *Institute for Family Studies*, 3. XI. 2020. <https://ifstudies.org/blog/marriages-between-democrats-and-republicans-are-extremely-rare>, 2. X. 2024.; Vidi i <https://www.nytimes.com/2024/10/23/well/family/democrat-republican-marriage-debates.html>.

41 Usp. Francis Fukuyama, *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*, Farrar, Straus, Giroux, 2018., str. 142.

42 Usp. *Pew Research*, 19. IX. 2023., <https://www.pewresearch.org/politics/2023/09/19/americans-dismal-views-of-the-nations-politics/> (1. X. 2024).

kampanja koja je donijela puno bolje rezultate desnici nego ljevici. Potpuno zanemarivanje činjenica nastupilo je tek u poslijeizbornim pregovorima. Naime, isti oni koji su pregovarali s DP-om o uspostavi vlasti (a to je bila cijela ljevica okupljena oko SDP-a) nakon formiranja vlade HDZ-a i DP-a zdušno su komentirali da je Plenković odveo Hrvatsku jako udesno, a neki od komentara prešli su razinu svakoga ukusa, primjerice komentar jedne zastupnice HDZ 1941. Dakle, DP prihvatljiv je kao partner ljevice, a sasvim neprihvatljiv kao partner HDZ-a.

4. MEKI RESET

Prijedlog za izlazak iz prethodno predstavljenoga stanja bio bi vraćanje na društvenu stvarnost koja je konstruirana, ali na racionalnim temeljima ili bar na temeljima dogovora većine, te isključivanje mogućnosti da glasna manjina terorizira većinu, uz svaki vid zaštite svih prava koja pripadaju svim manjinama. Iako filozofi još od Nietzschea govore da ne postoje činjenice, nego samo interpretacije, neke interpretacije ipak su utemeljene na činjenicama, a neke ne. Primjerice, vrsta kromosoma koju netko ima u tijelu nije podložna interpretaciji, tj. kako god interpretirali tu činjenicu, nećemo moći doći do zaključka da su kromosomi X i Y jednaki. Iako kromosomi, naravno, ne mogu i ne trebaju u svim okolnostima biti jedini kriterij, taj kriterij zasigurno se ne može odbaciti ili zanemariti ako na umu imamo dobrobit svih članova društva. Tako se povratak činjenicama može izraziti na mnogo načina. Gledano iz filozofske perspektive, rekli bismo da je antirealizam koji je nastupio pod utjecajem Kuhna, Feyerbenda, Foucaulta i drugih potrebno zamijeniti određenom vrstom ograničenoga realizma, npr. onoga koji Hilary Putnam zastupa u svome djelu *Reason, Truth and History*⁴³. Politološki gledano, rekli bismo da je potrebno vratiti se na vrijednosti klasičnoga liberalizma, kako i Mounk ističe u svojoj knjizi.⁴⁴ Iako je napredak nešto čemu svako bi svako demokratsko društvo trebalo težiti, napredak bi u svakome slučaju trebao biti poboljšanje trenutačnoga stanja. No, u nekim progresivnim politikama riječ je ili o napretku radi napretka samoga ili o čistom kršenju prava jednoga dijela zajednice radi koristi drugoga dijela zajednice. Kako pristup koji zagovaramo ne bi izgledao kao loše osmišljena fantazija, vrijedi ponuditi i neke primjere pristupa za koji se zalažemo.

U visokome obrazovanju u SAD-u sveučilišta su postala rasadnici brojnih trendova, što i predstavlja jednu od ključnih uloga sveučilišta. No, nakon što su neki od tih trendova počeli naginjati prema autokraciji (zabrana govora govorniku s kojim se ne slažemo) ili očitoj političkoj pristranosti, istaknuti američki znanstvenici Jonathan Haidt, Chris Martin i Nicholas

43 Vidi Hilary Putnam, *Reason, Truth and History*, Cambridge University Press, 1981.

44 Usp. Y. Mounk, *n. dj.*, IV. dio.

Rosenkranz osnovali su *Heterodox Academy*, udrugu koja okuplja akademsko osoblje i studente, a glavne su joj misli vodilje sloboda govora i raznolikost mišljenja. Sami osnivači kažu da je glavni poticaj za osnivanje ovoga udruženja bila spoznaja da nedostatak ideološke raznolikosti negativno utječe na kvalitetu znanstvenoga istraživanja. U jeku svrstavanja sveučilišta na jednu ili drugu stranu tijekom nedavnoga mnoštva turbulentnih političkih događaja HxA se zalaže za institucionalnu neutralnost sveučilišta, a njezin smjer slijedila su i neka velika američka sveučilišta.

Dakle, cilj odmjerenosti, civiliziranoga dijaloga i uvažavanja različitosti nije nešto nedostižno. Sloboda govora jedna je od osnovnih tekovina demokracije, a različitost mišljenja temelj je uspješna znanstvenog istraživanja i ono što goni znanost naprijed. Sloboda govora, naravno, nije niti smije biti izlika za govor mržnje. No, govor mržnje treba sankcionirati kada se dogodi, a zabraniti nekomu da govori jer smatramo da će reći nešto neprihvatljivo sasvim je autoritaran pristup i nema mjesta u demokratskome društvu. Upravo u ovome kontekstu vrijedi istaknuti rad udruge FIRE (*The Foundation for Individual Rights and Expression*) u SAD-u, čiji je cilj upravo obraniti i održati prava na slobodu misli i govora za sve građane SAD-a, jer pravo na slobodu mišljenja i govora smatraju temeljnom odrednicom slobode.

Tako Lukianof i Schlott predlažu zamjenjivanje kulture otkazivanja kulturom slobode govora, priznavanjem da upoznavanje svijeta kakav stvarno jest podrazumijeva upoznavanje ljudi kakvi stvarno jesu i što stvarno misle. Po njima i loše ideje vrijedi znati, jer ako ne želimo slijediti krdo, moramo znati što krdo stvarno misli. Korisnost slobode govore u svim njezinim oblicima po njima leži upravo u tome da sva mišljenja raznih ljudi sadrže informacije u svijetu (neke od kojih su uvredljive ili neistinite). Cenzuriranje ideja koje nam se ne sviđaju ne rezultira time da te ideje nestanu, samo se povuku iz (jednoga dijela) javne sfere i radikaliziraju. Tako je sloboda govora za njih alat za suočavanje s onim mišljenjima koja treba odbaciti i otkrivanje onih znanja koja želimo znati kroz okvir koji nudi najviše prednosti i najmanje mana.⁴⁵

Na temelju svega navedenog jasno je da se izlaz iz stanja opisanoga u radu lako može opisati, a na ljudima je hoće li se odlučiti krenuti tim putem ili će se spirala autoviktimizacije i demonizacije drugoga nastaviti unedogled. Ova druga opcija svakako se čini jednostavnijom, kratkoročno gledano, ali kako u velikome broju slučajeva traži suspenziju racionalnosti kako bi mišljenje bilo u skladu s pretpostavljenim ideološkim spektrom, nailazit će na sve više protivnika koji ne prihvaćaju suspenziju racionalnosti, nego racionalnost i utemeljenost u činjenicama smatraju izuzetno bitnim. Zbog toga je razumno očekivati da će se pojave opisane u radu povući na rub društvenoga života, a da će u središte opet doći želja za znanjem, suradnjom i stvaranjem boljega društva.

45 Usp. G. Lukianoff – R. Schlott, *n. dj.*, poglavlje 14.